

6) Болған оқиғаны, құбылыстарды жеке – жеке көрсетіп, негізгі себептерін түсіндіріңдер.

7) Сіз үшін қандай оқиға күтпеген жерден тосын болды? Бұл оқиға туралы не күтіп едіңз?

8) Неге бұл әңгіме (мәтін) ... деп аталады?

Берілген тапсырмалар студенттердің өз пікірін, ойын, көзқарасын дамытуға әсер етеді. Олар бұл тапсырмаларды орындау барысында жана, өзі білетін фактілерді қоса пайдаланып, өз көңіл – қүйін, сезімін әр түрлі жолдармен білдіреді. Мысалы, 5- тапсырма бойынша тіл үйренуші автордың бас кейіпкер туралы көзқарастарына келіспеуі мүмкін. Оның кейіпкер туралы басқа көзқарас тууы әбден мүмкін.

ЛИНГВИСТИКАДАҒЫ АНТРОПОЦЕНТРЛІК КОГНИЦИЯ

Смагұлова Г.Н.

Әл-Фараби ат. ҚазҰУ-дың профессоры, ф.ғ.д

Тіл ғылымының қазіргі таңда даму үрдісі полипарадигматикалық ұстанымдар негізінде кешенді сипатта қарастырылада. Тіл білімінің түрлі бағыттары кешенді парадигматикалық негізі қазіргі жан-жақты кемелдену процесіндегі антропоцентрлік ұстанымдармен тығыз байланысты. Антропоцентрлік зерттеулер нәтижесі тілдің көп қырлы сан-салалы қызметін адам және оның ақыл-оыймен, аялық білім қорымен, дүниетанымдық көзқарасымен, тілдік санадағы этномәдени стереотиптік болмыс-бітімімен сабактастыра қарастыруды басты ұстанымдық бағыт етеді.

Алдымен когниция және антропоцентризм терминдері туралы сөз еткеніміз жөн болар.

Kognition, cognition - латынша екі сөз *cognition* – таным, (познание, познавание) *cognitio* – ойлау (мышление, размышление) деген ұғымдарды білдіреді және когнитивтік ғылымның басты ұғымдары болып саналады.

Когниция - таным процестері болғандықтан, когнитивтік ғылымда қарастырылады. Лексикографиялық еңбектердегі антропоцентрлік және когниция терминдеріне назар аударсақ, «Краткий словарь когнитивных терминов» сөздігінде (Сост. Е.С.Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г.Панкрац. Л.Г.Лузина. М., 1997.) аталған терминге жан-жақты түсінік берілген.

Когниция – таным процестері немесе психикалық (менталдық, ойлау) процестердің – қабылдау, категоризациялау, ойлау, сөйлеу т.б. ақпараттарды қабылдау мен өндіреу. Қоршаған орта, әлем суретін пайымдау, түсіну, бағалау сияқты адамға қатысты барлық нәрселердің танылуы. Когниция – сенсорлық мәліметтердің міға беріліп, трансформациялануы және менталдық репрезентация арқылы (образ, пропозиция, фреймдер, скрипты, сценарий т.б.) адам жағдисында немесе санасында сақталуы үшін атқарылатын барлық процестер. Кейде когницияны символдағы ақпараттарды есептөу, олардың бір көріністен басқа кодка айналуы, басқа құрылымға ауысуы деп те анықтайды.

Когнитивтік ғылымның құрамындағы әр түрлі пәндер когницияның түрлі аспектілерімен шүгілданады: лингвистика – тілдік білім жүйесі, философия – когниция негіздерінің жалпы проблемаларымен және таным процестерінің методологиясы, нейроғылымдары – когницияның биологиялық негіздері мен адам миына қатысты физиологиялық шектеуліктері т.б., ал психология – ең алдымен эксперименталдық әдістердің және когницияны зерттеудің түрлеріне негізделеді. Эрине, ғылымдағы әр жана қадам жана ғылыми терминологияны тым болмаса, бұрынғы атауларды қайта қарастыруды талап етеді. Бұл ретте орыс тіл білімінде когнитивизмнің айтартылғатай нәтижесі бар. Е.С.Кубрякова. «Краткий словарь когнитивных терминов» сөздігінен (1996) бастап, Ю.С.Степанов, И.А.Стернин, Н.Ф.Алефиренко т.б. еңбектерін айтуда болады.

Мәселең, философиялық анықтама байынша, «концепт» - жалпы ұғым, мағына. Ал «ұғым, мағына» - ойлау категориялары ретінде логикалық термин. Сондықтан да «концепт», «ұғым», «мағына» терминдерін бірде тұтас, бірде бөлек қарастырады. Алайда айырым белгілерін жоққа шығармайды. Дүниені, шындықты адам санасының қабылдауы тек ұғымның айналасында қалып қоймайды.

Антропоцентризм - (грек тілінде «*antropos*» адам, латын т. «*centrum*» орталық) адам дүниенің тұтқасы, әлемдегі бүкіл қозғалыс, құбылыс қозғаушысы. Антропоцентризм ежелден келе жатқан сөз. Протогор айтқан «Человек есть мера всех вещей» (Адам барлық заттың өлшемі), сөзін грек философиясы антропоцентризмнің кілт сөзі деп атайды. Антропоцентризм пәні туралы айтсақ, тіпті Коперник заманына дейін ең дүрыс позиция деп есептелген. «Антропоцентризм» ұғымы қашшалықты таныс болғанымен, түрлі ғылыми теорияда нақтылы қолданысты көрсетпейді. Мәселең, бірыңғай номинацияның жоқтығынан антропоцентрлік лингвистика, антропологиялық лингвистика, лингвис-